

научных исследований в данном направлении.

Источники и литература:

1. Ганкевич В. Ю. На службе правде и просвещению : краткий биографический очерк Исмаила Гаспринского (1851-1914 / В. Ю. Ганкевич. – Симферополь : Доля, 2000. – 328 с.
2. Елагин В. Националистические иллюзии крымских татар в революционные годы / В. Елагин // Забвению не подлежит (Из истории крымскотатарской государственности и Крыма) : научно-популярные очерки. – Казань : Татарское кн. изд., 1992. – 255 с.
3. Зарубин А. Г. Октябрьский переворот 1917 года – отзвуки в Крыму. Начало террора и первые вооруженные столкновения / А. Г. Зарубин, В. Г. Зарубин // Историческое наследие Крыма. – 2006. – № 15. – 223 с.
4. Gülsuün İ. Türk Dünyası kadınlar kurultayı / İ. Gülsuün. – Ankara, 2002. – 634 s.
5. Кандымов Ю. 1917 сене кьурултай о насыл эди / Ю. Кандымов // Курултай как это было : очерк. – Бахчисарай, 1991. – 23 с.
6. Кандым Ю. Куреш мейданыны от басмаз / Ю. Кандым // Не зарастете травой поле боя : монография. – Симферополь, 2002. – 256 с.
7. Kırım E. 1917 İhtilalinden evvel ve sonra Kırım-Türk ailesi ile kadının durumu / E. Kırım // Emel. – 1972. – № 68. – S. 38-43.
8. Kırım C. Bazı hatıralar / C. Kırım. – İstanbul, 1993. – 329 s.
9. Фаизов С. Движение мусульманок Крыма за права женщин в 1917 г., контуры забытой свободы : [Электронный ресурс] / С. Фаизов. – Режим доступа : [http:// www.kirimtatar.com](http://www.kirimtatar.com)
10. Hablemitoğlu Ş. Şefika gasıralı ve Rusyada Türk kadın hareketi (1893-1920) / Ş. Hablemitoğlu, N. Hablemitoğlu. – Ankara, 1998. – 672 s.
11. УКГБ Крым. обл. – Ф. 9. – Оп. 2. – Л.16, 36-37, 58.
12. ЦГААРК. – Ф. 150. – Оп. 1. – Д. 167. – Л.101(об.), 102.

Dr. Şakir Turan

УДК 94 (477.Б:560) : 927.7 ”653”

MELİK'ÜL UMERA HÜSAMEDDİN ÇOBAN DÖNEMİ KIRIM – ANADOLU İLİŞKİLERİ

СВЯЗИ КРЫМА И АНАДОЛУ В ПЕРИОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЛИКУЛЬ-УМЕРА ХУСАМЕДДИН ЧОБАНА

В данной статье мы рассматриваем роль Хусамеддин Чобана в укреплении своей власти в Караденize. Какие последствия.

AKTÜALİTE:

Bu araştırma dönemin kaynaklarından istifade edilerek meydana getirilmiştir. Aynı konuda farklı düşünen çalışmalar birlikte ele alınıp daha doğru neticeler elde edilmeye çalışılmıştır. Olaylar belli bir kronoloji çerçevesinde ele alınmış, sebep ve sonuçlar birlikte değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMADA PROBLEMİN TESBİTİ;

XIII. y.yılda Karadeniz ticaretini sekteye uğratan gelişmeler nelerdir. Karadeniz'deki istikrarsızlık Kırım ve Anadolu sahillerini nasıl etkilemiştir. Karşılıklı göçler meydana geldi ise bunlar ne şekilde olmuştur. Hüsameddin Çoban'ın Karadeniz'de istikrarı sağlamada nasıl bir rolü olmuştur. İstikrarın sonuçları nasıl gözlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN MALZEMELERİ;

Bu araştırma Türkiye Selçukluları zamanında yazılmış olan eserlerden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Bu yönüyle dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel faaliyetlerine daha sağlıklı olarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında araştırmamızda son dönemlerde konuyla ilgili yayınlanan çalışmalara da yer verilmiştir.

ARAŞTIRMA ALANI;

XIII. yüzyılın başlarında Karadeniz sahillerindeki bir takım siyasi sarsıntılar ve gelişen bir takım olaylar Karadeniz ticaretini sıkıntıya sokmuştur. Özellikle Moğolların Kırım sahillerine yaptıkları seferlerle Karadeniz ticaretinin emniyeti iyice sarsılmıştır. Bu ise el-Cezire, Suriye ve Mısırdan, Kayseri ve Sivas yoluyla Samsun ve Sinop'a ulaşmaya çalışan kervanları sıkıntıya sokarken diğer taraftan Kırım sahillerindeki Soğdaklı tüccarlar benzer sıkıntıları kendi içlerinde fazlasıyla yaşamışlar ve Anadolu tarafına göç etmeye mecbur kalmışlardır. Kargaşa ortamının Karadeniz kıyılarında meydana getirdiği sonuçlar bölgeyi siyasi ve ekonomik olarak rahatsız etmektedir. Karadeniz kıyılarında önemli bir konuma sahip olan Hüsameddin Çoban'ın bölgenin istikrarını yeniden sağlamaya yönelik çabaları, öncesinde zorunlu sonrasında ise özellikle ticarete dayalı göçleri meydana getirmiştir. Bu göçler sonucunda yaşanan maddi ve manevi kültür öğelerinin her iki tarafa taşınması bölgeye siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda yeni ivme kazandırmış, bu canlılık Anadolu'nun Moğollar tarafından istilasına kadar devam etmiş, bölgedeki istikrarın bozulmasıyla sona ermiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI;

13. y.yılın ilk çeyreğinde Moğol akınlarının Kırım sahillerine ulaşması, bölgede istikrarsızlığı meydana getirmiştir. Karadeniz'deki istikrarsızlık Kırım ve Anadolu sahillerini doğrudan etkilemiş, iki tarafın ticaretinde önemli sıkıntılar meydana getirmiştir. İstikrarsızlık ortamından yararlanarak buraya yerleşmeye çalışan Rumlar

bölgede kargaşa, yağma meydana getirmişlerdir. Bu kargaşa ve yağmadan etkilenen çok sayıda Soğdakililer tüccar Anadolu'nun kuzey sahillerine yerleşmek zorunda kalmışlardır. Hüsamîeddin Çoban'ın başarılı deniz seferiyle Karadeniz sahillerindeki problem sona erdirilmiş, Kırım ile Anadolu arasında siyasi ve ticari ilişkiler geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı sınırlı bir örnekten yola çıkılarak Karadeniz'de meydana gelebilecek istikrarsızlığın her iki tarafı da rahatsız edeceği ve olası bir boşluğun birileri tarafından mutlaka doldurulabileceği, Kırım ve Anadolu'nun siyasi ekonomik ve kültürel birliktelerle daha büyük işleri yapmaya muktedir olacakları gösterilecektir.

ARAŞTIRMANIN SONUCU;

Kırım ile Anadolu arasında siyasi, kültürel ve ticari birliktelikler çok eski bir geçmişe sahiptir. Karadeniz ticaret yolunun her iki bölgeye sağladığı avantajlar ortak menfaatler çerçevesinde toplumların kaynaşmasını sağlamıştır. Bölgedeki karışıklıklar her iki tarafı da rahatsız etmiş ortak çıkarlar çerçevesinde hal çareleri bulunabilmiştir. Moğol akınları sonrasında Kırım sahillerinde kargaşanın başlamasını Rumlar kendi lehlerine çevirmeye, çapulculukla nüfuzlarını kurmaya çalışmışlardır. Rumların Kırım sahillerindeki baskıları tüccarları zora soktuğundan Anadolu'ya sığınmak zorunda kalıp, Türkiye Selçuklu Sultanını Karadeniz'in güvenliğini sağlama noktasında ikna etmişlerdir. Hüsamîeddin Çobanla birlikte Karadeniz ticaret yolunun güvenliği sağlanarak bölgede istikrar yakalanmış Kırım ve Anadolu arasındaki bu birliktelikler yeniden harekete geçirilmiştir. Meydana gelen göçlerle gerek Kırımı ve gerekse Anadolu'ya maddi kültür öğeleri taşıdığı gibi manevi kültür öğelerinin de taşındığı görülmektedir. Toplumların sahip oldukları hayat tarzı ve düşünce sistemleriyle uyumlu kurumlar Karadeniz'in her iki tarafında da meydana getirilmeye devam etmiştir. Karadeniz'in her iki sahilinde gerek liman ihtiyaçlarının giderilmesi ile ilgili ticari ve içtimai gerekse dini mahiyette bir çok müessese hızla inşa edilmiştir.

XIII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'in istikrarında yakalanan bu hava Moğol istilaları sonrasında devam edememiş olsa da bölgede yaşatılacak istikrarın çok önemli başlangıçları ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Melikü'l Umera Hüsamîeddin Çoban Kimdir:

Kastamonu ve çevresinde kurulmuş olan ve Çoban oğulları Beyliğinin kurucusu kabul edilen Hüsamîeddin Çoban'ı bazı tarihçiler Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın büyük emirlerinden Karategin'in soyuna dayandırmaktadırlar¹. Yazıcıoğlu Ali ise, onu Oğuzlar'ın Kayı boyuna dayandırmaktadır. Nitekim onun idaresinde bulunan Kastamonu ve çevresinde bazı köylerin isimleri Kayı adıyla anılmaktadır².

Anadolu'nun kuzey uçlarını layıkıyla idare edebilecek iktidar ve nüfuz sahibi olan Hüsamîeddin Çoban'ın Beyliğini ne zaman kurduğu kesin olarak söylenememekle birlikte, kuruluş II. Kılıçarslan zamanına kadar götürülebilmektedir³. Nitekim Emir Hüsamîeddin Çoban'ın bölgedeki Türkmenler üzerindeki nüfuzu Türkiye Selçuklu sultanlarını endişelendirmiş, her şeye rağmen Beylik menşuru devamlı yenilenmiştir. I. Alaeddin Keykubad öncesinde Kastamonu ve çevresinde bulunan, başta Kayı olmak üzere diğer Türkmenler'in başına geçen Melikü'l – Umerâ Hüsamîeddin Çoban Bey, Uç bölgelerinin sağ cenahında akınlarını devam ettirmektedir. İzzeddin Keykavus ile Alaeddin Keykubad arasında geçen iktidar mücadelelerinde I. İzzeddin Keykavus'un yanında yer almıştır. Bu mücadelelerde I. İzzeddin Keykavus galip gelince Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki itibarını artırarak devam ettirmiş, Bizans sınırlarında fetih faaliyetlerinde bulunmuştur. Hüsamîeddin Çoban bu fetihlerde çok ganimetler elde etmiş ve bölgedeki nüfuzunu katlayarak devam ettirmiştir.

Hüsamîeddin Çoban Bey'in Türkmenler üzerindeki nüfuzu I. İzzeddin Keykavus'tan sonra tahta geçen Alâeddin Keykubad'ı da endişelendirmiştir. Selçuklu Sultanı, her ne kadar kendisinden önceki dönemde saltanat mücadelesinden dolayı kavgalı da olsa onunla mücadeleyi göze alamamış veya istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Nitekim diğer uç beyler'inin yanında onu da huzuruna çağırarak beylik menşurunu yenilemiş tekrar Kastamonu ve çevresinde görevlendirmiştir⁴.

Melikü'l Umera Hüsamîeddin Çoban'ın Kırımı gerçekleştirdiği askeri hareketin sebep ve sonuçları:

I. Alâeddin Keykubad zamanında(1220-1237) Hüsamîeddin Çoban Beyin en önemli faaliyetlerinin başında Kırım sahillerine başlattığı çıkarma akla gelmektedir. Moğol akınları esnasında Kırımın ticaret şehri olan Suğdak büyük zarar görmüştür. Bu durum bölgede kargaşa meydana getirmiş, Anadolu ve Kırım'ın ticaret ve güvenliğine zarar vermeye başlamıştır. Bu süreçte Suğdak'ın yerli halkından olan tüccarlar Anadolu sahillerine özellikle Sinop'a göç etmek zorunda kalmışlardır⁵.

Karadeniz sahillerindeki istikrarsız ortam, bölgede huzursuzluğun artmasını sağlamıştır. C. Cahen bu süreçte, Anadolu ile Rumlar arasında Karadeniz ticaretine sahip olma noktasında bir takım çekişmelerin olduğundan bahsetmektedir. Bu konuda Rum kaynakları Kırımı bağlı Şerson liman kentinin Rumlara vermekle yükümlü olduğu vergileri getirmekte iken Sinop valisi tarafından gemiye hücum edilmiştir. Aynı konu İslam kaynaklarında ise Rus sığınmacıların bulunduğu bir gemi Sinop açıklarında batmak üzere iken kurtarılmış şeklinde izah edilmektedir⁶. Kanaatimizce Kırım seferindeki asıl nokta gemi hadisesinden ziyade Kırım sahillerindeki tüccarların rahatsızlığıdır. Nitekim Moğolların çekilmesinden sonra bir taraftan Ruslar diğer taraftan Rumlar bölgede hakim olmaya çalışırken gerek Anadolu'dan gelen ve gerekse yerli tüccarların mallarına haksızca el konulmuştur⁷. Rumlar, bölgeye tecavüz

¹ Aydın Taneri, "Hüsamîeddin Çoban", **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, C. XVIII, İstanbul, 1991, s. 513.

² Selçuk-nâme, neşr. Th.Houtsma, Naklen; Naklen; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1998, s.611.

³ Aydın Taneri, "Hüsamîeddin Çoban", **İA (TDV)**, s. 513.

⁴ İbn Bibi, **EL-Evamirü'l- Ala' iye fi'l- Umuri'l –Alaiye (Selçukname)**, C.I, Çev. M.Öztürk, Ankara, 1996, s.238.

⁵ İbnü'l Esir, XII, s. 253-54; naklen C. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. E. Üyepazarıcı, İstanbul, 2007, s. 74.

⁶ C. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Çev. E. Üyepazarıcı, İstanbul, 2007, s. 74.

⁷ C. Cahen, age, s. 75.

ve çapulculukla yerleşmeye çalışmışlardır. Bu durumdan zarar gören Kırımli tüccarların Türkiye Selçuklu Sultanına şikayetleri ile I. Alâeddin Keykubad, bu problemi gidermek için harekete geçmiştir¹. Selçuklu Sultanı bu konuyla ilgili olarak, kararlı, risk alabilen bir yapıya sahip olan ve Anadolu'nun kuzeyinde büyük nüfuz kazanan Hüsameddin Çoban Bey'i görevlendirmiştir.

Kırım sahillerine başarılı bir çıkarma yapan Hüsameddin Çoban Soğdak'ı Rumların elinden kurtarmıştır (1224)². Göndermiş olduğu elçilerle Kıpçak hanını ve Rus knezlerini itaat altına almış ve bölgede güvenliği tam olarak sağlamaya çalışmıştır. Hüsameddin Çoban Kırında kaldığı süre içerisinde öncelikli olarak istikrarsızlık ortamı içerisinde zarar gören tüccarların zararlarının karşılanmasını sağlamıştır. Sahillerin güvenliğini sağlayacak birimler meydana getirerek istikrarı yeniden temin etmiştir. Bunun yanında Suğdak'ta büyük bir cami yaptırmış, bu camiye imam ve müezzinler, şehre de bir kadı tayin etmiştir. Eskiden beri Kastamonu Beyi Çoban tarafından Kefe ile Anadolu arasında gerçekleştirilen kayıkçılık tecrübesinin Hüsameddin Çobanın bu başarısında tesirli olduğu görülmektedir³.

Bu şekilde Anadolu ve Kırım arasında devam ede gelen ve Rumların işgaliyle sekteye uğrayan siyasi ve ticari ilişkiler yeniden başlatılmıştır. Bu ise Karadeniz ticaret yolunun yeniden canlanmasını kolaylaştırmış ve bu şekilde başarılı sonuçlar elde edilmiştir⁴. İbn Fadlullah el-Umari, Çobanoğullarından bahsederken onların bölgenin deniz ticaretine sağladıkları katkılar üzerinde durmuş Anadolu'nun Kırım, Kıpçak, Bulgar, Rus ve Mısır ile olan deniz ticaretine vurgu yapmıştır⁵.

Hüsameddin Çoban'ın Karadeniz ticaret yolunun açılması yolundaki mücadeleleri başarılı sonuçlar vermeye başlayınca Kırım ve Anadolu arasındaki ticaret hızlanmış ve eski canlılığını tekrar kazanmıştır. Bu yol vasıtasıyla bir çok Tüccar Anadolu'ya gelerek Sinop ve Kastamonu havalisine yerleşmişlerdir⁶. Karadeniz bölgesinde bazı dil yapıları incelendiğinde bu ticari göçlerin tesirleri gözlenebilecektir. Bu ise bu süreçte Karadeniz ticaret yolu vasıtasıyla buraya yapılan yerleşmelerin uzantıları olarak değerlendirilebilir⁷.

Karadeniz kıyılarında önemli bir konuma sahip olan Hüsameddin Çoban'ın bölgenin istikrarını yeniden sağlamaya yönelik çabaları sonucunda maddi ve manevi kültür öğeleri her iki tarafa taşınmıştır. Konu edindiğimiz dönem içerisinde kısa süreli olsa dahi yakalanan istikrar Karadeniz sahillerinin, bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda kalkınmasına katkı sağlamış, bu canlılık bölgenin Moğollar tarafından yeniden istilasına kadar devam etmiş, bölgedeki istikrarın bozulmasıyla sona ermiştir.

KAYNAKÇA

1. Aydın Taneri Hüsameddin Çoban / Aydın Taneri // İslam Ansiklopedisi (TDV). – İstanbul, 1991. – C. XVIII. – S. 513.
2. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye / Osman Turan. – İstanbul, 1998. – S. 611.
3. İbn Bibi, El-Evahirü'l- Ala' iye fi'l- Umuri'l- Alaiye (Selçukname), C.I, Çev. M. Öztürk. – Ankara, 1996.
5. Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 8. – İstanbul, 1989.
6. Yaşar Yücel, “Çobanoğulları”, İslam Ansiklopedisi (TDV), C. VIII, – İstanbul, 1991. – S. 354.
7. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş. – İstanbul, 1981.
8. Salim Koca, “Anadolu'da Türk Beylikleri”, Türkler, Yeni Türkiye, C.6. – Ankara, 2002. – S.703-755.
9. C. Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev. E. Üyepazarcı. – İstanbul, 2007.

¹ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 8, İstanbul, 1989, s. 288.

² Yaşar Yücel, “Çobanoğulları”, **İslam Ansiklopedisi (TDV)**, C. VIII, İstanbul, 1991, s. 354.

³ Zeki Velidi Togan, Kırım yoluyla Deşt-i Kıpçaktan Anadolu'ya gelen 10.000 hanelik “Kıpçak Terakimesi”ni izah ederken bu hareketlilikten söz etmektedir. Bkz. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981, s. 321.

⁴ İbn Bibi, **El-Evahirü'l- Ala' iye I**, s.325-345.

⁵ Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981, s. 319.

⁶ İbn Bibi, s. 304, 310-333; Yazıcıoğlu, s. 320-321; Naklen; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.359.

⁷ Salim Koca, “Anadolu'da Türk Beylikleri”, **Türkler, Yeni Türkiye**, C.6, Ankara, 2002, s.714.